

บรรยายพิเศษ

การเกษตรในปัจจุบันและอนาคต ^{1/}

ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการจัดสัมมนาระบบการทำฟาร์มให้เสนอความคิดเห็นในเรื่อง มองแนวโน้มของการเกษตรไทยในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งในประเด็นนี้มีปัญหาอยู่บ้าง เพราะเป็นการมองว่าการเกษตรในข้างหน้าของประเทศไทยควรจะเป็นไปในทิศทางใด ทั้งนี้ใคร่ขอเรียนว่า เนื่องจากการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 ในส่วนของแผนพัฒนาการเกษตร รัฐบาลได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงโครงสร้างการผลิตการเกษตร เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2532 ซึ่งเป็นคณะกรรมการชุดสุดท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และกระผมได้ร่วมอยู่ในคณะกรรมการชุดนี้ด้วย ดังนั้น ส่วนแรกจึงเป็นการเรียนให้ทราบถึงข้อเสนอของคณะกรรมการในเรื่องปรับโครงสร้างทางการเกษตร และส่วนที่สองเป็นความคิดเห็นของตนเองในฐานะที่มีความผูกพันและคลุกคลีกับการเกษตรมาเป็นระยะเวลาประมาณ 20 ปี ตลอดจนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการยกร่างแผนพัฒนาการเกษตรในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และ 6 รวมทั้งแผนของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในบางโอกาส จึงเป็นการกล่าวถึงแนวทางซึ่งคณะกรรมการฯ ได้เสนอร่างต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังนั้น ในวันนี้จะพิจารณาภาพกว้าง ๆ เรื่องสถานการณ์การเกษตร ซึ่งจะนำไปสู่การพิจารณาแนวโน้มทางการเกษตรของประเทศไทย ซึ่งเรื่องสถานการณ์การเกษตรทำนุรัฐมนตรีอุดร ดันดีสุนทร ได้กล่าวว่าต้องการให้มีการประกาศนโยบายการเกษตรให้ชัดเจนเกี่ยวกับทิศทางของการพัฒนาประเทศว่าจะไปสู่ทิศทางใด เช่น ประเทศอุตสาหกรรมเกษตร ประเด็นนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญเพราะการพัฒนา การเกษตรจะต้องได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนเกี่ยวผูกพันภาคอุตสาหกรรม การแปรรูปผลผลิตการเกษตร ในลักษณะของการเพิ่มมูลค่า และหากจะให้ประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมก็เป็นที่แน่นอนว่าภาคเกษตรกรรมย่อมต้องลดความสำคัญลงไปโดยลำดับ โดยเฉพาะสัดส่วนผลิตภัณฑ์ภาคเกษตรต่อ ผลิตภัณฑ์รวมประชาชาติ

อย่างไรก็ตาม ด้านสถานการณ์ด้านการเกษตรไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบันหรือระยะเวลาสิบปีในอนาคตก็ สาขาเกษตรก็น่าจะยังคงมีความสำคัญในเรื่องของการลดการขาดดุลย์การค้า เพราะประเทศไทยส่งออกสุทธิด้านสินค้าเกษตรติดต่อกันมามากกว่าสามสิบปี ในขณะที่มีการนำเข้าสินค้า เช่น เครื่องจักร น้ำมัน รถยนต์ ฯลฯ ทำให้เกิดการขาดดุลย์การค้าต่างประเทศเป็นจำนวนมาก แต่สิ่งที่ช่วยลดการขาดดุลย์ก็คือ สินค้าเกษตร ประการที่สองคือ ภาคการเกษตรยังมีส่วนใน

1/ นายอนันต์ ดาโลดม รองอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร

การรองรับแรงงานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งในอนาคตด้วย ดังเช่นปัจจุบันมีแรงงานร้อยละ 66 อยู่ในภาคเกษตร ถ้าจะเคลื่อนย้ายแรงงานจำนวนนี้ไปสู่อุตสาหกรรมแล้วจะสามารถรองรับได้หรือไม่ ดังนั้น ภาคเกษตรจึงยังมีส่วนสำคัญที่จะ absorb แรงงานส่วนนี้อยู่ ประการที่สาม ความสำคัญในด้านสัดส่วนรายได้ประชาชาติ ในอดีตรายได้ภาคเกษตรต่อรายได้ประชาชาติมีประมาณร้อยละ 40 แต่ปี 2531 สัดส่วนได้ลดลงมาเหลือร้อยละ 19.5 ซึ่งหมายความว่ารายได้ประชาชาติมาจากภาคบริการและอุตสาหกรรมมากขึ้น แต่มูลค่าผลิตภัณฑ์ภาคเกษตรไม่ได้ลดลงตามไปด้วยแต่กลับจะสูงขึ้นทุก ๆ ปี

กิจการเกษตรนั้นสามารถแยกเป็นกิจกรรมหลัก ๆ ได้ 4 กิจกรรม คือ

1. พืช
2. สัตว์
3. ประมง
4. ป่าไม้

สัดส่วนของสาขาเกษตรทั้ง 4 กิจกรรมนี้ จากตัวเลขของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปี 2531 รายได้ของกิจกรรมพืชคิดเป็นร้อยละ 63 รองลงมา คือ ด้านปศุสัตว์ ร้อยละ 15 ที่สาม คือ ประมง ร้อยละ 5 ที่สี่คือ ป่าไม้ ร้อยละ 3 และที่เหลือร้อยละ 14 เป็นบริการทางการเกษตร เช่น การแปรรูปสินค้าเกษตรอย่างไรก็ตามสัดส่วนของพืช ร้อยละ 63 ในอนาคตอาจจะลดลงเพราะการส่งเสริมและพัฒนาด้านปศุสัตว์และประมงอาจเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีการบริโภคทั้งภายในและต่างประเทศเพิ่มขึ้นแต่ทางด้านประมงอาจมีข้อจำกัด เช่น การลดลงของสัตว์น้ำทะเลและการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ส่วนทางด้านป่าไม้ซึ่งประเทศไทยเคยมีการส่งสินค้าจำพวกไม้ ร้อยละ 3 ในอนาคตอาจต้องมีการทดแทน

เรื่องสินค้ามีทั้งสิ้น 84 ชนิด คิดเป็นรายได้ร้อยละ 63 มีเพียง 8 ชนิดเท่านั้น ที่มีมูลค่าในการส่งออกเกินกว่า 1,000 ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 75 ของรายได้ทางด้านพืช ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา อ้อย ข้าวโพด ยาสูบ ปอและถั่วเขียว อย่างไรก็ตามเนื่องจากรัฐบาลได้มีนโยบายกระจายการผลิต ดังนั้นในอนาคตผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตรอื่น ๆ อาจจะมาแทนที่พืช โดยเพิ่มพืชชนิดอื่นเข้ามา เช่นพวกพืชสวน โดยเฉพาะพืชผัก เช่น มะเขือเทศ หน่อไม้ฝรั่ง กระเจี๊ยบเขียว ซึ่งเป็นพืชอุตสาหกรรมเกษตรที่ส่งออกมีโอกาสในการเพิ่มสัดส่วนในพืช 8 ชนิดดังกล่าวมากยิ่งขึ้น

ด้านการพัฒนาการเกษตรในปัจจุบันมี 2-3 ประเด็นที่จะกล่าวถึง คือ ถึงแม้จะถือว่าการเกษตรมีส่วนสำคัญของรากฐานด้านอื่น ๆ แต่การพัฒนาการเกษตรได้รับผลกระทบดังนี้

ประการที่หนึ่ง เรื่องความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ในการพัฒนาจะมองในด้านการเจริญเติบโตของการเกษตรอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องมองถึงความสัมพันธ์ต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ประเด็นนี้จะเป็นแนวทางหรือนโยบายของการส่งเสริมการเกษตรในอนาคต ในด้านทรัพยากรนี้หากกล่าวในแง่ของผู้ใช้ประโยชน์และมีชนกอนุรักษมีสิ่งที่จะต้องพิจารณาดังนี้

ด้านทรัพยากรป่าไม้ ป่าชายเลนชายฝั่ง เหมืองแร่ แหล่งน้ำ หรือที่ดิน ที่ผ่านมานวนคิดในการใช้ประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องมักมองสิ่งเหล่านี้ในแง่การใช้ประโยชน์เพียงอย่างเดียวเท่านั้นและมีความรัก ห่วงแทน ความผูกพันต่อทรัพยากรธรรมชาติน้อย ดังจะเห็นจาก ตัวเลขป่าไม้ของประเทศเมื่อปี 2514 มีประมาณ 175.5 ล้านไร่ และปี 2531 เหลือประมาณ 89.9 ล้านไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 321 ล้านไร่ โดยเฉพาะป่าชายเลนมีการใช้ประโยชน์มาก ซึ่งในปัจจุบันมีเหลือน้อยมาก และเพิงมีนโยบายยกเลิกการใช้ป่าชายเลน ดังนั้นในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติจะพิจารณาการใช้ประโยชน์อย่างเดียวไม่ได้ จะต้องพิจารณาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และพัฒนาด้วย กล่าวคือจะต้องมีการใช้ประโยชน์อย่างฉลาดผนวกแนวคิดอนุรักษ์รวมทั้งพัฒนา ดังที่ปัจจุบันรัฐบาลได้ยกเลิกสัมปทานป่าและสิ่งไม้จากประเทศใกล้เคียง อย่างไรก็ตามยังน่าเป็นห่วงว่าอาจจะมีไม้จากประเทศไทยปะปน ถ้าป่าไม้ไม่มียอมกระทบต่อการเกษตร เพราะส่วนใหญ่การเกษตรของประเทศไทยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ชลประทานมีเพียงร้อยละ 19.8 หรือ 25.5 ล้านไร่ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป จากประสบการณ์การทำงานในการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติ ปรากฏว่าความรุนแรงในเรื่องความแห้งแล้ง อุทกภัยปรากฏอยู่เสมอ ๆ และมากขึ้นทุกปี นอกจากนี้ปัจจุบันยังประสบปัญหาเรื่องได้ฝุ่นอีกด้วยดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเกษตรนับวันจะได้รับผลกระทบมากขึ้นซึ่งจะทำให้เจ้าหน้าที่ทำงานยากขึ้นเพราะสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปไม่เอื้ออำนวยทั้งนี้ยังไม่ได้รวมถึงเรื่องการชะล้างพังทลายของดิน ท้องทะเลชายฝั่ง ป่าชายเลน

ด้านการชลประทานซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้นโดยอาศัยระยะเวลาและเงินทุนสูงดังปรากฏตามงบประมาณของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ งบประมาณชลประทานถึงร้อยละ 60 ที่เหลือเป็นส่วนแบ่งของกรมอื่น ๆ แต่ปัจจุบันสิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ในภาคเหนือมีการเปลี่ยนแปลงโฉนดที่ดิน โดยเฉพาะในปี 2532/2533 เป็นจำนวนถึง 700,000 โฉนดในเขตชลประทาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการผลิตสูงสุดและในที่สุดการเกษตรก็จะเข้าไปอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สิ่งเหล่านี้เป็นตัวชี้ให้เห็นว่าการเกษตรในอนาคตนับวันจะยากขึ้นเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมปัจจุบันมีอัตราสูงมากขึ้น เช่น การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกซึ่งเชื่อว่าเป็นพื้นที่เกษตรที่ดี รวมทั้งที่จังหวัดลำพูนและสุราษฎร์ธานีของภาคใต้ การจัดสร้างถนน บ้านจัดสรร หรือรีสอร์ทต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตชลประทาน การกว้านซื้อที่ดินดังกล่าวทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรจึงสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งจะมีผลกระทบต่อตลาดในอนาคตอีกด้วย

สำหรับเรื่องของแรงงานส่วนเกินในภาคเกษตรกรรมนั้น มีแนวโน้มลดลงเพราะการเปลี่ยนแปลงนี้มิได้เกิดเฉพาะประเทศไทยเท่านั้นแต่เกิดขึ้นทั่วโลก ตัวอย่างเช่นไต้หวัน เมื่อปี 1970 มีแรงงานภาคเกษตรกรรมร้อยละ 60 แต่ปัจจุบันนี้ลดลงเหลือร้อยละ 13 สำหรับประเทศไทยเมื่อในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ปี 2525-2529 มีประชากรภาคเกษตร

ประมาณร้อยละ 68.6 แต่เมื่อถึงปีที่ 2 ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 เหลือประมาณร้อยละ 65.4 เชื่อว่าแนวโน้มในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 อาจเหลือประมาณร้อยละ 60 ในทางตรงกันข้ามแรงงานในภาคเกษตรกลับเพิ่มขึ้น คือในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 มีประมาณ 17.7 ล้านคน แต่ปัจจุบันเพิ่มเป็น 18.4 ล้านคน ดังนั้นพื้นที่ถือครองทางการเกษตรต่อคนย่อมลดลง จึงมีส่วนทำให้เกษตรกรอยู่ได้อย่างไม่มั่นคงนัก

ประการที่สอง เรื่องโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรอ่อนแอ ดังเช่นที่ทราบคือประเทศไทยพึ่งพาสินค้าเกษตรหลักเพียง 8 ชนิด และย่อมมีผลกระทบเมื่อราคาตลาดโลกลดลง ดังเช่นในปี 2528/2529 ซึ่งเป็นจุดวิกฤตของภาคเกษตร จำเป็นต้องกระจายการผลิตให้มีสินค้าเพิ่มมากขึ้น ระบบการเกษตรจึงเป็นสิ่งสำคัญ เช่น ระบบการผลิตการเกษตรในลักษณะ Monoculture คงจะมีปัญหาโดยเฉพาะเกษตรกรในประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ถือครองไม่มาก การผสมผสานระหว่างพืชสัตว์ ประมง หรือพืชกับพืช จึงน่าจะมีคามจำเป็น

ประการที่สาม เรื่องการถ่ายทอดเทคโนโลยี หน่วยงานที่มีหน้าที่ถ่ายทอดเทคโนโลยี เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร ยอมรับว่าวิชาการแผนใหม่ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรยังมีการถ่ายทอดได้ไม่ทั่วถึงเต็มที่ เช่น การใช้ปุ๋ย การใช้สารเคมี การใช้พันธุ์พืช ทำอย่างไรเกษตรกรจะใช้ปุ๋ย สารเคมีหรือพันธุ์พืชอย่างถูกต้อง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะต้องมีการปรับปรุงในอนาคต เรื่องของการวิจัยในบางกรณีการวิจัยยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกร บางครั้งเกิดจากความต้องการของนักวิจัยเอง ดังนั้นการวิจัยต่อไปจะต้องพิจารณานโยบายการเกษตรของรัฐ ปัญหาของเกษตรกรประสานงานเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะการพัฒนาการเกษตรไม่สามารถดำเนินการได้โดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง เพราะความซับซ้อนด้านเกษตรนับวันจะเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการประสานงานด้านวิจัย เช่น มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย และการส่งเสริมการเกษตรกับภาคเอกชน จึงมีความจำเป็นมากที่สุด ซึ่งจะส่งผลตอบสนองต่อเกษตรกร และเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม

ประการที่สี่ เรื่องความไม่เป็นธรรมด้านการตลาดสินค้าเกษตร การอุดหนุนราคาสินค้าเกษตร การแทรกแซง เช่น ประเทศในกลุ่มประชาคมยุโรป สหรัฐอเมริการวมทั้งไต้หวัน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น มีการอุดหนุนมากในหลาย รูปแบบซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อตลาดสินค้าเกษตรไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต

มีการกล่าวว่าการผลิตสินค้าเกษตรของไทย เช่น ไม้ผลชนิดต่าง ๆ มีผลผลิตต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ต้องพิจารณาให้รอบคอบ ตัวอย่างการวิเคราะห์ของธนาคารชาติ เรื่อง ผลผลิตและต้นทุนการผลิตสินค้าเกษตรเมื่อปี 2524-2528 ระบุว่าผลผลิตข้าวเปลือกของสหรัฐอเมริกาต่อไร่สูงกว่าประเทศไทย 2.8 เท่า (80-90 ถังต่อไร่, 30 ถังต่อไร่) แต่ต้นทุนการผลิตสูงกว่าไทยถึง 1.7 เท่า จึงต้องพิจารณาให้ดีที่ว่าต้นทุนการผลิตของไทย สูงนั้นและไม่สามารถกล่าวโดยภาพรวมได้ เช่น ผลผลิตข้าวของไต้หวัน 90-100 ถังต่อไร่ แต่ข้อเท็จจริงแล้วไต้หวันมีพื้นที่นาในเขตชลประทานถึง

ร้อยละ 99 จากพื้นที่การทำนาทั้งหมด 400,000 เฮกตาร์ ขณะที่พื้นที่ชลประทานของประเทศไทย มีเพียง 20 กว่าล้านไร่ เป็นพื้นที่นาปรังเพียง 4-7 ล้านไร่ ดังนั้นจึงไม่ควรนำผลผลิต ทั้งประเทศ มาเฉลี่ยในเขตชลประทานในขณะที่ราคาข้าวเปลือกในได้หวน กิโลกรัมละ 18 บาท ดังนั้น จะต้องมีการระบุให้ชัดเจนว่าสินค้าเกษตรชนิดใดที่ต้นทุนการผลิตสูง ทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้ ไม่เช่นนั้นแล้วจะทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนว่าการเกษตรมีปัญหาด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยี เพราะ ในความเป็นจริงปัญหาเกษตรกรรมมากมายจึงเป็นการไม่ถูกต้อง และไม่อาจกล่าวได้ว่าระบบการถ่ายทอดเทคโนโลยีล้มเหลว

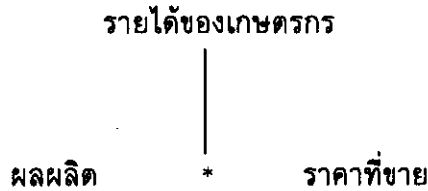
ปัจจุบันข้าวไทยมีการส่งออกปีละมากกว่า 4 ล้านตัน ขณะที่ประชากรเพิ่มถึง 55 ล้านคน รวมทั้งปริมาณนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น การใช้ข้าวจึงเพิ่มมากขึ้น ขณะที่สถิติข้อมูลผลผลิตเฉลี่ยข้าวของประเทศไทยประมาณ 30 ถังต่อไร่ ซึ่งไม่น่าเป็นไปได้ ดังนั้น จึงต้องมีการวิเคราะห์ให้ถ่องแท้ และได้มีการหารือทางเลขาธิการสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรแล้ว และมีความเห็นว่า จะมีการแยกพื้นที่การสำรวจผลผลิตการเกษตรเฉลี่ยเป็น 2 ส่วน คือ เขตชลประทานและเขตอาศัยน้ำฝน และมีการขอบประมาณจากคณะกรรมการนโยบายข้าว 5 ล้านบาทเพื่อใช้ในการสำรวจผลผลิตข้าวร่วมกันระหว่างหน่วยงานเกี่ยวข้อง

จากทิศทางสถานการณ์ดังกล่าว นโยบายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการเกษตรในอนาคตจะเป็นดังนี้

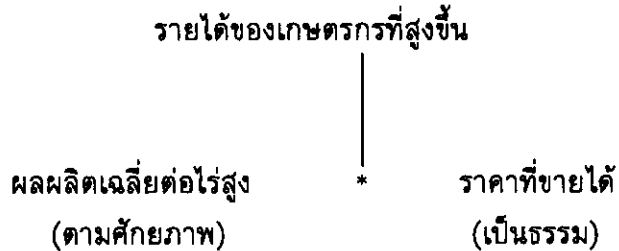
1. ควรเน้นการขยายตัวด้านเศรษฐกิจและเน้นการขยายตัวด้านการส่งออกสินค้าเกษตร
2. มีการกระจายรายได้เพื่อให้ช่องว่างระหว่างรายได้ในภาคเกษตรและภาคอื่น ลดลง
3. ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตลอดจนการจัดการสิ่งแวดล้อม

จากทั้งหมดนี้ได้มีการกำหนดเป็นวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการพัฒนาการเกษตรในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 7 คือ

1. ยกระดับรายได้และกระจายรายได้ให้เป็นธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะการเพิ่มผลผลิตและทดแทนการนำเข้าโดยปราศจากการคำนึงถึงการกระจายรายได้เกษตรกรย่อมไม่สามารถทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่การที่รายได้เกษตรกรจะเพิ่มขึ้นจะต้องพิจารณาที่ผลผลิต และราคา ที่เป็นธรรมด้วย ดังนั้น รายได้ของเกษตรกรจึงเกิดจาก

และถ้าจะให้รายได้สูงขึ้น ดังนั้น

โดยปกติถ้าใครควมมีอย่างต่ำร้อยละ 20 ดังนั้น ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ควรสูงกว่าต้นทุนการผลิตร้อยละ 20 จึงจะทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

2. ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับการใช้วิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี รวมทั้งบำรุงรักษาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มเสื่อมโทรมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น ป่าชุมชนโดยมีเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วม

3. คุ้มครองสนับสนุนผู้ผลิตภาคเกษตรให้ได้รับความเป็นธรรมในระบบการผลิตและการค้าผลผลิตทางการเกษตร ประเด็นนี้มีการโต้แย้งกันมากเพราะถ้าทางรัฐบาลไม่มีนโยบายทางด้าน การเกษตรที่ชัดเจน ย่อมจะเกิดปัญหาได้ตลอดไป เช่น ยางพารา กาแฟ พริกไทย รวมทั้งปาล์ม น้ำมัน เพราะการแทรกแซงตลาดที่ได้ดำเนินการมามีโอกาสรั่วไหลมากและมีประโยชน์เฉพาะเกษตรกร บางกลุ่มเท่านั้น ซึ่งจะต้องมีการดูแลอย่างใกล้ชิดในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7

4. ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและพัฒนาคุณภาพสินค้าเกษตร เนื่องจากในอนาคต ย่อมมีการแข่งขันที่มากขึ้น อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังโชคดีอยู่มากเมื่อเปรียบเทียบกับได้วัน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น เพราะสินค้าเกษตรในได้วันหลายชนิดปริมาณการผลิตกำลังจะลดลงไป เช่น สับปะรด อ้อย หน่อไม้ฝรั่ง เห็ด แต่จะเพิ่มพวกไม้ดอก เพราะค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นมาก (วันละ 500 บาท สำหรับ Unskill labor และ 1,500 - 2,000 บาท สำหรับ Skill labor) ดังนั้น จึงถือเป็น ข้อได้เปรียบของประเทศไทยและควรมุ่งปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตในส่วนที่ยังมีปัญหาอยู่

โดยสรุปแนวทางการเกษตรไทยในวันข้างหน้าั้น ควรพิจารณา

1. การดำเนินการในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มข้างหน้า
2. มองประเทศที่เป็นคู่แข่งรายใหญ่ ทั้งยุโรป อเมริกา เพื่อกำหนดทิศทางที่เหมาะสม
3. มองการพัฒนาการเกษตร โดยมีผลตกทอดกับเกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ และมีส่วนสนับสนุนภาคอื่น ๆ มาโดยตลอด เช่น

เกษตร	สนับสนุน	อุตสาหกรรม
เกษตร	มีส่วนช่วย	ลดดุลย์การค้า
เกษตร	ทดแทน	การนำเข้า
เกษตร	พื้นฐาน	ทางเศรษฐกิจของประเทศ
